

EFLÂTUNUN DEVLETİ

Emile Durkheim, bir felsefe tarihi eserine yazdığı bir ön sözde, «siyasi ve hukuki sistemlerle estetik ve pedagojik görüşler gibi, felsefe sistemleri de, cemiyet, zaman ve müellifin şahsiyetiyle yakından ilgilidir [1]», diyor. Felsefe tarihçisi olmaktan ziyade büyük bir filozof olan eserin müellifi de «ilim veya felsefe araştırmaları, bir fert fantazyası işi değildir; çünkü kanunla akıl, zaruri ile küllinin kendisidir. Fakat zaruri ile külli, ferde ancak, yine kendi benliği dâhilinde görünür. Bunu görebilmek için de, ferdin yalnız kendinden ibaret olması, her türlü tazyikten uzak olarak, kendi benliğine sahip olması lâzımdır. Böylece ferdin şuuru, topluluğun şuurunun aksettiği bir ayna olmak zorunda kaldığı müddetçe, ilim ve felsefe kültürü inkişaf edemez. Eski Yunan sitesi, bütün ruhiyle devam ettiği müddetçe, ne Yunan ilmi, ne de Yunan felsefesi vardı. İlk hakîmlerle ilk filozoflar Yunan sitesinin bozulmasıyla doğmuştur» [2]. diyor.

Midya harblerinden muzaffer çıkan Atina demokrasisi, Periklesin ebediyeti fethedeceğini haykırdığı ölmez eserleriyle Yunan mucizesini yarattıktan sonra, medeniyetinden duyduğu gurur ve komşularının kıskançlığıyla, Peleponnez harblerine başlamıştı. Periklesin hakîmce idaresi altında, bu imtihandan muzaffer çıkar gibi görünen demokrasi, büyük devlet adamının ölümünden sonra, kendisini okşayan sergüzeştçilere kapılarak, deniz aşırı ülkelerde orduları ile donanmasının mahvolduğunu gördüğü gibi, harb masraflarından şikâyetçi aristokrasinin ihaneti ile, otuz yıllık bir dögüşmeden sonra, kapılarını İspartatılara açmıştı.

Eflâtun harb başında dünyaya gelmişti. Babası yanından en son Atina kralına, anası yanından da Hakîm Solona bağlı olduğunu söyliyordu. Asaleti icabı, yurdunda, siyasi bir rol oynamaya namzetti. Fakat, «insanların işlerini düzeltmek için içten duyduğu vazifeyi» yerine getirmek için, gençliğinin bütün heyecanı ile atılmak istediği her işten, hayal sukutu ile vazgeçmişti. Yurdu, otuz yıl gibi kısa bir zamanda, birçok dış felâketlerle birlikte, iç kargaşalıklar da geçirmiş, düşman rejimler biribirini takibetmişti. Yaşı daha otuza varmadan, Atina'nın tarihinde görülmiyen bir sürü buhranlara şahit olmuştu. Bütün bunlar onun insan ruhuna tesir etmekten geri kalmadığı gibi, filozof gözünden de kaçmamıştı:

«Eskiden, diyor, gençliğimde, birçok gençlerin duyduğunu ben de duyuyordum Sıram gelince, siyasete atılmayı düşünüyordum. Fakat o zaman, mevcut hü-

[1] Hamelin, Système de Descartes, Préface

[2] Hamelin système de Descartes

hümet şekli devrilmiş, bir inkılâp olmuştu. Yeni nizamın başına elli bir vatandaş konmuştu. Birçokları yakınlarım veya tanıdıklarımды. Bana da iş teklif etmişlerdi. Gençliğim icabı, hiçte hayret edilmeyecek hayallere kapılmışım. Filhakika *şebri* haksızlık yolundan hak yoluna getirerek idare edeceklerini tasavvur etmişim. Halbuki bu adamların, pek az zamanda eski şeyleri altın devri gibi arattıklarını gördüm. Bütün bu şeyleri gördükten sonra, devrin sefaletlerinden yüz çevirdim. Biraz sonra otuzlar düştü. Yeniden daha istekle, devlet işlerine karışmak istedim. O zaman birçok isyan ettirici şeyler oldu.... kuvvetli kimseler,... dostumuz Sokratı.... Ölüme mahkûm ettiler... Bunu ve siyaseti idare eden adamları gördükten sonra, yaşım ilerledikçe ve kanunlarla âdetleri, gözden geçirdikçe, devletin işlerini iyi idare etmenin güçlüğüne daha iyi görüyordum. Bir defa, dostsuz ve sadık arkadaşsız buna imkân olmadığı gibi, bundan başka, mevzuat ve ahlâkta o derece bozulmuştu ki, ilkin herkesin iyiliğine çalışmak için şevkle dolu olduğum halde, bu vaziyete bakıp, ve her şeyin nasıl başı boş gittiğini görerek, sonunda ben de sapıttım. Bununla beraber, bu hâdiselerde ve bilhassa siyasi rejimde bir iyileşme imkânlarını gözetlemekten kesilmiyordum. Harekete geçmek için, daima müsait zamanı bekliyordum. Fakat sonunda anladım ki, mevcut bütün devletler fena idare ediliyor. Zira mesut tesadüflere enerjik hazırlıklar katılmadıkça, mevzuatlarının düzelmesi hemen hemen imkânsızdır. İşte o zaman katî olarak felsefeyi ögmeye ve umumî hayatta olduğu kadar hussui hayatta da adaletin nerede olduğunu, ancak onun ışığında görmenin mümkün olduğunu sesim çıktığı kadar haykırmaya başladım. Böylece, arı ve gerçek filozoflar iş başına gelmedikçe, veyahut da, devletlerin başları, tanrı yardımı ile, gerçekten felsefe ile uğraşmaya başlamadıkça, insanların uğradığı kötülükler sona ermiyecektir. [1]

Böylece «kalabalığın çılgınlığını, hiçbir devlet adamının hareketinde hiçbir mâkul şey bulunmadığını ve kendi hayatını tehlikeye koymadan adaletin yardımına koşmak imkânı olmadığını [2]» gören filozof için, evinde rahat oturarak kendi işleriyle uğraşmak, «ve, bir fırtınaya tutulunca, tozla yağmur kasırğasına karşı bir duvarın ardına sığınan bir adam gibi, başkaları haksızlık içinde gömülürken, haksızlık ve dînsizlikten uzak bir ömür sürerek, huzuru kalp ile bu dünyadan ayrılmak [3]» biricik hareket tarzı olmalı idi.

Fakat haksızlığın hüküm sürdüğü bir dünyada, böyle bir hayat geçirdikten sonra gönlü ümitle dolu olarak, başka bir seyahata çıkmak «her halde hayatta en son ikramiyeyi kazanmak olmasa da, kendine uygun devleti bulmamak ta ilk ikramiyeyi kazanmak değildir.» Ancak bu devleti bulduğu zamandır ki, filozof asıl aradığına kavuşacak, ve «kendi selâmeti ile birlikte devletin selâmetini de temin edecektir».

[1] Mektup VII 324, 25, 26

[2] Devlet (République) 496, d. E.

[3] Devlet (République) 497, a.

Ama, bu da iki şarta bağlıdır: ya devlet adamı filozof, yahut da filozof devlet adamı olacaktır. Bunlar, biri ötekinden daha kolay gerçekleşir şartlar değildir. Birincisi, ilk bakışta daha kolay görünüyor, ve daha çabuk olacak ümidini veriyorsa da, gerçekte, bir tanrı veya tâlih yardımı olmaksızın imkânsızdır. Bu ise, «tanrının dünyanın dümenini kendi haline bıraktığı bir devirde» [1] fazla hayale kapılmak olur. Bununla beraber, filozof, bu ümitledir ki, üç defa, huzuru, hürriyeti, hattâ hayatı pahasına olarak, yaşı yetmiş aşkıttan sonra bile, «uzun yolculuğa, aşılacak denize, çekilecek yorgunluğa bakmadan» «kendi vicdanına karşı, elini işe sokmak istemiyen bir geveze gibi görünmemek istiyerek, ve keyfine veya korkaklığına kapılarak, ruhunda yaşayan filozofun şerefini çiğnememek için [2]» üç defa, bir müstebidin sözüne bel bağlayarak, Sirakuzaya kadar gitmekten çekinmemiştir.

Fakat filozofu, iş başına geçirmek, iktidardakini filozof yapmaktan daha kolay değildir. Bunun için ruhları felsefeye kazanmak, ve «ancak onun ışığında adaleti görmek» imkânı olduğunu halka tanıtmak, ve birincinin aksi istikamette, aşağıdan yukarıya doğru giden, bir tecrübeye baş vurma lâzımdır. Burada belki, birincide olduğu gibi, çabuk bir tahakkuk beklenemez, fakat, zamanla, geç de olsa, bir gün gerçekleşeceğinden şüphe edilemez. Her ne kadar, «Eflâtun, kendi yurdunda pek çok geç doğmuş, halkı çok yaşlı ve atalar tarafından kendi öğütleri ile taban tabana zıt bir sürü alışkanlıkla yuğrulmuş [3]» bulmuşsa da, bununla beraber, «halkın filozofun sözüne inanmamasına şaşmamalıdır. O şimdiye kadar hiçbir zaman, hakikatın kuvvetle ve mümkün bütün yollarla arandığı güzel ve asil konuşmalarda bulunmuş mudur?... Ona kızacak yerde tatlılıkla alarak, peşin hükümlerinden kurtarıp da, kendisine hakikat aşkını aşılıyacak olursak, kanaatini değiştireceğinden şüphe edebilir miyiz? Kendisi kinsiz ve kötülüksüz bir adamın, kızmayana karşı kızdığı, kötülük istemiyenin kötülüğünü istediği nerede görülmüştür.» [4]. Sonra, eflâtun, kendisi de, örnek ve görenekle değil de hakikat ve adaletle idare edilen bir devlet fikrini, sokakta, çarşıda, hulâsa şehrin her yerinde, rastladığı herkesle, konuşan, hocası sokrattan öğrenmemiş mi idi? «Filhakika birçok ruhların tabiatını gözden geçirdiğimizde, en kaba ve en kabîlerin bile, gereken yoldan götürüldükleri takdirde, iyi hükümler vermeye, ve hattâ en yüksek ilimleri edinmeye kabiliyetli olduğunu [5]» görüyoruz. «Zira, birçok kimseler, doğru yolu tek başına bulamasa da, bununla beraber başka biri tarafından gösterilince, görmiyenler pek azdır [6]».

[1] Devlet adamı (le politique) 272, E

[2] Mektup VII 328 C, 329 B.

[3] Mektup, V, 322 B.

[4] Devlet (République) 6. 498 D. 499 A 000 A

[5] Descartes, Fensefenin Prensipleri. Önsöz.

[6] Descartes, Prenses Elisabeth Mektup, 18, Ağustos, 1645

İşte, bu düşüncelerledirki, kırk yaşından sonra, tesadüfen bir tanıdığıın parasiyle kölelikten kurtularak, yurduına döndüğü birinci Sirakusa seyahatinden sonra, «ne terbiyecilik ilhamının gücünü, ne de devleti yeniden canlandırmak vazifesinin aşkını hiç kaybetmeden, gençliğin rehberi olmak, onu, ilim ve felsefe ile, da-da sonra yükleneceği devlet işi rolüne hazırlamak için, Akademi adıyla anılan, eski bir gimnazı kendine okutma yeri olarak seçiyordu.... Akademi, kapısı öğrencilere açık ilk felsefe okulu idi. O bir nevi üniversite olup, hukuki bir nizamnamesi, dâhili talimatnamesi, masraf ve varidat bütçesi bulunduğu gibi; hocalarla talebelere mahsus koğuşlardan başka, kitaplarla her türlü ilmî koleksiyonları ihtiva eden bir müzesi de vardı [1].»

Böylece, Elâtun sekseni aşan ömrünü, bir yandan, akademide gerçek devletin plânlarını çizmek, ve onu idare edecek gerçek devlet adamlarını yetiştirmek; öte yandan da, ufukta bir imkân belirince, Mukaddes Sitesini kurmak teşebbüsleri ile, ümitler ve hayal sukutları arasında geçirdikten sonra, «insanların işleri, hiçte verilen emeğe değer şeyler değildir, ama, ne yapalım ki içten gelen bir vazife bizi onları düzeltmeye zorluyor: alnımızın kara yazısı!» diyerek, Makedonya istilâsından pek az önce, Atina'ya gözlerini yummuştu...

* * *

«Filozof demeğe değer bir filozof, ancak tek bir şey söylemiştir. Onu da gerçekten söylemekten çok söylemek istemiştir. Ancak bir tek şey söylemiştir, çünkü bir tek noktayı görmüştür: o da bir görmeden çok bir dokunma olmuştur [2].» «Bunun içindirki, bütün hayatınca söylemiştir: düşüncesinde bulunanı da, söylediğini düzeltmek, sonra düzelttiğini düzeltmek zorunu duymadan söyleyememiştir. Böylece felsefesinin bütün giriftliği, bu basit görüşle onu ifade için kullananlığını düzelterek, edindiği ilk basit görüşü açmaktan başka bir şey yapmamıştır. Böylece felsefenin bütün giriftliği, bu basit görüşle onu ifade için kullandığı vasıtalar arasındaki ölçsüzlükden başka bir şey değildir [3].»

Filozof denecek gerçek, ve belki de, biricik filozof Eflâtunun felsefesi de, böyle basit, ve kendince «ilâhi» bir görüşten hareket etmiş, ve bütün ömrünce, gerek Akademideki derslerinde, gerekse yüz yıllar boyunca bütün insanlığı düşündüren ölmez eserlerinde, bu görüşünü anlamak ve anlatmaya çalışmıştır: bu da İyi Fikri *Ideé du Bien* dir. Bu, bir ağırlık merkezî, bir temel taşı veya bir kemer anahtarıdır, yahut da, ressamların dilini kullanacak olursak, bir perspektif noktasıdır. Yine Bergsonun dediği gibi, şaheser fikir âbidesini, bir amatör olarak, dışardan hayranlıkla temaşa edecek yerde, meslekten biri gibi, içine girip de, kuruluşuna hâkim olan fikri kavramak istersek, objektifimizi bu perspektif noktasına yerleştirmek zorundayız.

[1] Leon Robin. Platon S. 11

[2] Henri Bergson, Intuition Philosophique: la Pensée et le Mouvant. 141

[3] Henri Bergson, Intuition Philosophique: la Pensée et le Mouvant. 137.

Eskilerin, karanlık, belirsiz, güç anlaşılır, bir şeyi ifade etmek için, bir ata sözü gibi kullandıkları bu «Eflâtunun iyisi, Plotonos ağaton» nedir? Bu öyle bir hamlede anlaşılır bir şey değildir. Bunun için, «bilinmesi daha kolay şeylerden başlayarak sıra ile» [1] en güç bilinenine kadar yükselmemiz lâzımdır. Böylece, «şimdilik iyinin kendiliğinde ne olduğunu aramayı bir yana bırakarak, onun torunu veya kendine en çok benzeyen suretini» görmeye çalışalım. Bununla, ona doğru ilk adımı atmış oluruz» [2]. Dinleyelim:

«Işığa açılı ağzı, karşı duvarla aynı enlilikte, yer altında bir mağrada bulunan insanlar tasavvur et; çocuklarından beri buradadırlar; boyun ve bacakları zincirle kelepçelidir; öyleki ne yerlerinden oynayabiliyor, ne de önlerinden başka bir yer görebiliyorlar; çünkü bağları başlarını çevirmeye engel oluyor; uzakta bir yükseklik üzerinde yanan bir ateş arkalarında parlamaktadır; ateşle mağaradakiler arasında yüksek bir yol vardır; bu yol boyunca ufak bir duvar tasavvur et; tıpkı kuklacıların, kendileriyle seyirciler arasına koyduğu ve üzerinde oyunlarını gösterdikleri bölmeler gibi.»

«Şimdi bu ufak duvar boyunca, duvarın boyunu aşan, taştan, ağaçtan, her türlü insan ve hayvan suretleri ile, her çeşitten bir sürü şeyler taşıyan insanlar tasavvur et; ve şüphesiz duvar boyunca giden bu hamalların bazıları konuşuyor, bazıları ise bir şey demiyor.»

«Ne garip levha, ne acayip mahpuslar diyeceksin. Ama, onların tamı tamına bize benzediğini unutma.» [3]

Bunlar gerek kendileri, gerek mağaranın dışından geçen şeyler üzerine gölgelerden başka bir şey bilmezler. Onlarca, gölgeler gerçek şeyler, duvardan geri dönen sözler de sesleridir. [4] Eğer, içlerinden birini, zincirlerinden çözüp de dışarı çıkarırsak, alışmak için, ilkin gölgelere, sonra sudaki hayallere, sonra da asıl eşyaya bakacaktır; bundan sonra, geceleri ayla yıldızların ışığında gökleri seyredecek; en sonra da, güneşi görecektir. O zaman güneşin, mevsimlerle yılları meydana getirdiğini, göz dünyasında her şeyi idare ettiğini, ve mağarada gördüğü bütün şeylerin de sebebi olduğunu anlayacaktır [5]

Burada mağara göz dünyasıdır, Ateş güneştir. Mağaradan çıkmak, ruhun akıl dünyasına yükselişidir. Güneş iyi fikridir. O, iyi, güzel ne varsa hepsinin illetidir. Göz dünyasındaki ışıkla güneşi yaratan; akıl dünyasında hakikatle akli veren odur; hussui veya umumi hayatta hikmetle hareket etmek için onu görmek lâzımdır. [6]

[1] Descartes: Discours de la méthode. Partie II, règle III.

[2] Devlet VI, 506 E

[3] Devlet 7, 514, 515 A

[4] Devlet VII.

[5] Devlet VII.

[6] Devlet VII.

O halde biraz önce, iyiyi anlamak için, ilkin torunu ve benzerini görelim, demiştik. Şimdi öğreniyoruzki, iyinin oğlundan maksat güneştir. İyi güneşi kendine bakarak doğurmuştur. Akıl dünyasında iyi ne ise, göz dünyasında da güneş odur. Akıl dünyası ile göz dünyası, eski tâbirle, mâkul âlemle mahsus âlem arasında bir mukayese yaparsak, görüyoruzki, sıra ile göz dünyasında güneş, ışık, renkler, göz ve görüşe, akıl dünyasında iyi fikri, hakikat, fikirler, akıl ve anlayış, tekabül ediyor. «Böylece bilinen şeylere hakikati, zihne de bilmek gücünü veren iyi fikridir; o bilinen ilim ve hakikatin ilmidir; fakat, bu ilimle bu hakikat, ne kadar güzel olursa olsunlar, iyi fikrinin onlardan ayrı olduğuna ve güzellikte onları geçtiğine inanırsan aldanmazsın. Nasıl göz dünyasında, ışıkla gözün, güneşle münasebetine bakarak, onları güneş yerine almak yanlışsa, aynı suretle akıl dünyasında da ilimle hakikatin iyiye benzediği sanılabılırsa de, biri veya ötekini iyi olduğuna inanmak hatadır; zira iyinin mahiyetini daha yükseğe götürmek lâzımdır.» [1]

«Güneşin görülen şeylere yalnız görülmek gününü değil, kendisi doğuş olmadığı halde, doğuş, büyüyüş ve besleniş te verdiğini teslim edersin sanırım. Aynı suretle, bilinen şeylerin de, yalnız bilinmek gücünü değil, üstelik varlık ve mahiyetlerini de iyiden aldıklarını kabul edersin. Halbuki iyi varlık veya mahiyet (essence) değildir, o varlık veya mahiyeti rütbe ve iktidarda çoktan aşan bir şeydir;» [2]. Varlığın üstündedir; çünkü varlığa varlık veren odur. Bununla beraber, o vardır: çünkü, «başka bir şey üzerine tesir icra etmek kudretine sahip olan her şey, gerçekten, vardır» [3]. Bunun içindirki o, «bütün varlıkların en üstünü» [4]; «en mutlusu» dur. [5]. Yalnız bütün varlıkların mahiyetini değil, tanrının iradesini de tâyin eden odur. Çünkü tanrı (demiurge) dünyayı, ebedî bir modele, İyi Fikrine bakarak düzenlemiştir. Çünkü her sanatçı ancak bir modele göre çalışır. «Öyle ya, tanrı, her şeyin iyi olmasını ve hiçbir şeyin kötü olmamasını isteyerek, kaidesizlik ve nizamsızlıkla çalkanan şeyleri, nizamı her bakımdan nizamsızlığa tercih ederek, kargaşalıktan nizama geçirmiştir [6].» Çünkü o iyi idi, ve, her şeyin mümkün olduğu kadar kendine benzer olmasını istedi. Bunun, dünyanın oluş ve nizamının müessir prensipi olduğuna, hakîm kimseler arasında, şüphe yoktur [7].» Sonra, tanrı varsa, o da var olmak iyi olduğu için vardır.

Şüphesiz, Devlette Sokrata sözdaşlık eden Eflâtunun kardeşi gibi biz de' «güneşin tanrısı, bu ne baş döndürücü yükseliş» diyeceğiz. [8]. Fakat,

[1] Devlet VI, 508 E, 569 A.

[2] Devlet VI, 509 B.

[3] Sofiste 247, E.

[4] Devlet VIII, 532, C.

[5] Devlet VII, 526, E.

[6] Timée 30 A.

[7] Time 21 E

[8] Timée 29 A.C.

[9] Devlet VII.

vardığımız tepeden, başımızı çevirip, bir de aşağıya doğru bakalım: mutlak yokluktan itibaren, bir ateş ışığında aydınlanan yapma şeylerin gölgesinden başlayarak, görünen şeyler ve güneşten geçerek, fikirler ve iyi fikrine, mutlak ve şartsız varlığa kadar, bütün varlık basamaklarını aşmış bulunuyoruz. Şimdi en son basamaktayız. Buradan, Kantın dediği gibi, şartlının bütün şartlarını görebiliyoruz. Şimdi, prensipten sıra ile bütün neticelere inebilir, varlıkların varlıkta aldığı yeri gördüğümüz gibi, varlığa nasıl geldiklerini, ve böylece, iyiyi kendinde değilse, var ettiği, varlıkları da anlayabiliriz:

Bir şey niçin var olur. Ancak bir iş görmek için. O halde iyi fikri ilk olarak işi fonctionu, Eflâtonun dediği gibi, kabiliyet ve iktidarları tâyin eden prensiptir. [1]

Bir iş bir organizmanın kurulmasını gerektirir. Organizma da gördüğü işe göre biçim alır. O halde o, işin gerektirdiği şekilde olmalı, başka türlü olmamalıdır. Kendinin kendi, başkanın başkası olmalıdır [2]. O halde, belli, sınırlı, sonlu olmalıdır. Bu da bir nispet, ölçü, tam ölçü, işidir. O halde ikinci olarak, iyi fikri bir ölçü prensipdir [3].

Organizmanın içinde birçok işleri gören bölümler arasında da bir iş birliği, bir anlaşma, uygunluk olmalıdır. Bu da her birinin kendi ölçüsünde kalmasıyla olur. Böylece üçüncü olarak, iyi fikri, ahenk prensipidir.

Belli bir iş için, belli bir biçimde, belli bir ölçüye göre varlığa gelen her varlığın ahenğiyle varlıkta kalabilmesi için, kendi kendine yetmesi, ne bir şeyi eksik, ne de başka bir şeye muhtaç olması lâzımdır. O halde, iyi fikri dördüncü olarak, bir yetkinlik prensipidir.

Böylece, Kant'ın dilini kullanacak olursak, varlığı tâyin eden, bu prensiplere, veya varlığın varlığını gerçekleştiren bu şartlara göre varlığa gelen varlığın artık bir gerçekliği veya varlığı vardır.

Hulâsa: «Devlet adamı (Le Politique), Philébe, Sophistes, bize şunu öğretiyor ki: var olan her şey, muhtelif keskinlik ve doğruluk derecelerine göre, aynı prensiplerin: varlıkla yokluk, sınırla sınırsızlık, birle sonsuzluk, aynı ile gayri prensiplerinin kombinezonudur. Bundan da şu çıkıyorki: iyi gerçekten mütteal, yani varlıkların üstünde ve ötesinde olan biricik varlıktır. Çünkü şartsızdır. Her münasebetin prensibidir, her münasebetin üstündedir. Böylece o, münasebetin ancak şu en basit şekillerinde bilinebilir: ölçü, tenasüp ve güzellik, hakikat: bunlar da iyinin varlığının ilk alâmetleridir. [4]

Daha başlangıçta, iyi fikrinin perspektifine yerleşmemiz, bizi esaslî iki noktaya götürmüştür: muhtelif varlık dereceleri ile varlıkları meydana getiren ve

[1] Devlet. I, 352 e, 353

[2] Sophistes 254-255

[3] Philebe 62 ve devamı, le politique 263-265.

[4] Leon Robin, Platon 169—170

idare eden kanunları öğrendik. Şimdi, buradan asıl mevzumuz devleti incelerken, yine, daima, aynı perspektif noktasından bakmaya devam edelim:

Bir devlet nedir? Devlet, ilkin bir varlıktır. Sonra, varlıklar arasında da girift, mudil bir organizmadır. Bu organizmanın bir fonksiyonu, görececek bir işi vardır. Bu iş organizmayı teşkil eden bölümlerin muayyen bir tazda işlemesi, daha umumi olarak, muayyen şartların tahakkuku ile temin edilebilir. O hâlde bu şartları vaz'eden ve tahakkuk ettiren bir prensip, bir kanun vardır. Bu kanun, iyi fikrinin, varlığı var kılan prensiplerine göre teşekkül eden devletin varlıkta kalabilmesi için, iyinin gerektirdiği şekilde idaresini temin edecek olan *adalettir*. Böylece, eğer mağarada taklidinin gölgesini gördüğümüz devletin gerçeğini öğrenmek istiyorsak mağaradan çıkarak, ona vücut veren fikrini, ebedî modelini, yani *adaleti* görmemiz lâzımdır. Öyle ise *adalet* nedir?

Adalet nedir? Hiçbir şey üzerinde fikirler arasında bu kadar ayrılık yoktur. Halka göre, adalet doğruyu söylemek, borcunu ödemek, aldığını geri vermektir. Fakat bir deliye, bize verdiği silâhı veya altını, geri vermek, doğruyu söylemek mi lâzımdır Şairlere göre, herkese hak ettiğini, meselâ, düşmanlara kötülüğünü, dostlarada iyiliğini iade etmektir. Fakat o zaman da, iyi adamın, düşmanına da olsa, kötülük etmesi gerekecektir. Halbuki iyi, her zaman, her kimle olursa olsun, iyi hareket eden adamdır. «Bu hakîm bir adamın sözü değildir; çünkü hakikate uygun değildir; öyleya, her hangi bir adama, hiçbir suretle, kötülük etmek doğru, *âdil*, değildir [1]».

Fakat, bunlar, halkın veya şairlerin fikirleridir. Onlardan ne fazla bir şey beklemek ne de onları tenkit etmek hakkımızdır. Fakat bunu bilmek ve öğrenmeyi sanat edinenler, hukuk nazariyecileri ne diyor? Bunlar da aynı fikirde değillerse de, nazariyelerini birkaç gurupa ayırmak mümkündür:

Adaletten bahsederken, tabiata göre adaletle, kanuna göre adaleti ayırdetmeliyiz, diyor, sofist Kallikles. Çünkü «çok zaman, tabiatla kanun birbirini nakzeder. Tabiata göre, haksızlığa katlanmak, çirkin ve zararlıdır. Kanuna göre ise, çirkin ve kötü olan, haksızlık işlemektir. Haksızlığa uğramak, hür bir adamın işi değildir. Bu, haksızlık ve kötü muameleye karşı ne kendini ne de sevdiklerini koruyamıyan kölenin işidir. Böylece, zayıflar, kendilerine veya kendi menfaatlerine göre kanunları yapıyor, öğüyor ve yeriyorlar. Kuvvetlileri yani kendilerine hükmedebilecekleri, korkutmak ve tahakkümlerine engel olmak için, her üstünlüğün kötü ve haksız olduğunu hikâye ediyorlar. Başkalarının üstünde olmayı haksızlık olarak göstererek, kendilerini, haksız olarak, lâıyk olmadan, başkalarının seviyesine çıkarıyorlar. İşte bunun içindir ki, kanun, herkesin seviyesini aşmayı çirkin ve haksız ilan ediyor. Fakat tabiat, *gerçek adalete* göre, değerlinin değersiz, kabiliyetlinin kabiliyetsizi aşması gerektiğini, bize, hayvanlarda, insanlarda, şehirlerde, aile-

[1] Devlet I. 335 E

lerde, her yerde, açık olarak gösteriyor. Doğruyu tanıtan, güçlünün zayıfa üstünlüğüdür. Böyle hareket edenler, doğrunun gerçek tabiatına, tabiatın kanununa göre hareket ediyorlar. Bizse bunları, arslan yavruları gibi, genç yaşlarında, büğü ve şarkılarla köleleştiriyor, güzel ve doğru, başkasından fazla almamaktır diye öğretiyoruz. Fakat bütün bu zincirleri silkecek, ezecek ve atacak bir talihli çıksın, eminim ki o zaman, mevzuatımızı, büğü ve şarkılarımızı, tabiata aykırı kanunlarımızı çiğneyerek, isyan edip, efendi olarak karşımıza çıkacaktır: o zaman tabiat kanununu bütün haşmetiyle karşımızda bulacağız.» [1]

«Kudret iradesi» ni, Sofit Kaliklès'den bu tarzda dinliyenler, «*Ablâk Şeceresinde*» ki köle ve efendi *ablâkında* Zerdüşt böyle söylüyordu [2] deki üç istihalede, yeni bir şey bulmıyacaktırlar.

Fakat Sokrat için, bu sofizmin çürük yanını bulmak güç değildir: eğer kanuna göre adalet, kalabalığın, kitlenin adaleti ise, tabiata göre adalettir de. Çünkü tabiata göre, çokluk azlıktan kuvvetlidir. O halde, kanun, zayıfların değil, kuvvetlilerin eseridir. Ve böylece, mademki, kalabalığa göre adalet, müsavattır, o halde, müsavat tabiata göre adalettir. Tabiatla kanun birbirini nakz etmek şöyle dursun, itmam bile eder. [3]

Bu nazariyeye göre, herkes için bir adalet olamaz. Çünkü, kuvvetli, bir şahıs, bir sınıf, veya bir ekseriyet olduğuna göre, adalette değişektir. Bunun içindirki:

«Adalet mevcut hükümetin menfaatidir, diyecektir, sofit Trasymakos. Öyle ya her devlette kuvvet mevcut hükümettedir. Her hükümet kendi menfaatine uyan kanunları yapar; Demokrasi, Demokratik, Monarşi monorşik kanunlar kor; diğer rejimlerde de böyledir. Sonra, idare edilenlere bunların doğru olduğunu söyler: menfaatlerine dokunanı, suçlu diye cezalandırır. Böylece, bütün devletlerde adalet birdir: mevcut hükümetin menfaati, dolayısıyla, *daha kuvvetlinin menfaati*.

Fakat, Sokrat buna, hükümet şefleri yanılmaz, değildir, diye karşılık verecektir: onlar da aldanır, dolayısıyla, iyi ve kötü kanunlar yapar, o halde, adalet, kuvvetlinin hem faydasına, hem de zararına olanı yapmak olacaktır. Gerçek şef aldanmaz denecektir. Ama gerçek devlet adamı nedir? Bir işin erbabı, hekim veya bir gemi kaptanı gibi, sanatın ehli değil mi? halbuki, hiçbir sanatın işi sanat-kâra faydalı değildir. Hekimliğin faydası vücuda, kaptanunki gemiyedir. Öyle olmasaydı, işine karşılık bir ücret alır mı idi? Devlet sanatında da böyledir. onun gayesi, kendinde değil, halkın iyiliğindedir. Devlet adamı, yaptığı işten bir fayda çıkarmadığı içindirki, işine karşılık bir *maaş* almaktadır. O bu ücreti, sanatkâr

[1] Gorgias.

[2] Nieschtze: *généologie de la morale*. Cinsi parlait Zaradustra.

[3] Gorgias.

[4] Devlet I, 338 e, 339 a

olarak değil, bir gündelikçi olarak almaktadır «o halde, elindeki nüfuz ne olursa olsun, hiçbir şef, şef olarak, kendine faydalı olanı buyurmaz». [1]

Fakat, adalet, ne zayıf ne de kuvvetlinin menfaati olmadığına göre, acaba, karşılıklı bir anlaşmanın neticesi olamaz mı? «Öyle ya, denildiğine göre, tabiat bakımından haksızlık işlemek iyi, haksızlığa katlanmak kötüdür. Hattâ, katlanmakta, işlemekteki iyilikten, daha çok kötülük vardır. Bunun için haksızlığa uğrayarak veya haksızlık işliyerek, onun acısını veya tadını tattıkları zaman, birinden sakınıp ötekine erişmeyenler, bir daha ne haksızlığa uğramak ve ne de haksızlık işlemek için aralarında bir anlaşmanın faydalı olduğuna hükmetmişlerdir. Kanunlar bundan doğmuştur. Sonra da, kanunun emrettiğine *müsavat* ve *adalet* denilmiştir: işte adaletin menşe ve mahiyeti. Böylece adalet, en büyük iyilikle, yani ceza görmeden haksızlık işlemekle, en büyük kötülük, yani haksızlık intikamını alamamak arasında bir ortalamadır. Bu iki ucun ortasında bulunan adalet, iyi bir şey olduğu için sevilmez, fakat haksızlık işlemek imkânını ortadan kaldırdığı için, sayılır. Zira haksızlığı işliyebilen, gerçekten erkek bir adam, işlenen veya uğranılan haksızlığı ortadan kaldırmak için, bir anlaşmaya yanaşmaktan sakınır: böyle bir harekete kalkması doğrusu delilik olur. İşte Sokrat, *adaletin mahiyeti ve menşei.*» [2]

«İnsanın istemiyerek, ve haksızlığa gücü yetmediği için adaletle amel ettiğini ispat etmek için, iyi adamla kötüye canlarının istediğini yapmak için müsavi bir iktidar verelim; sonra bakalım, hırs onları nereye götürecektir: iyi adamı kötü ile aynı yolda yakalıyacağız: çünkü o da, her tabiatın bir nimet gibi göttüğü ve kanunun zorla müsavata hürmet ettirdiği aynı arzuya, fazlasiyle sahip olmak arzusuna kapılacaktır. Onlara söylediğim iktidarı vermek için en iyi yol, her birine, vaktiyle, Lidyalının yani (kanunun,) atası Gyges'e verilen imtiyazı bahşetmek olurdu: [3].

Vaktinin Litya Kırалının çobanı olan Gyges, bir tesadüfle ele geçirdiği bir yüzüğün taşını parmağının altına kaydırınca gözden kayboluyor, üstüne çıkarınca yeniden görünüyormuş. Bundan faydalanarak, saraya girmiş, kraliçeyi baştan çıkarmış, kıralı öldürmüş, sonra tahtına oturmuş. «Şimdi bunun gibi iki yüzük farz edelim, birini doğrunun, ötekini kötünün parmağına takalım; görünüşe göre, korkmadan, istediğini çarşıdan alabildiği, evlere girip canının istediği ile çiftleşebildiği, istediğini öldürüp, istediğini kurtarabildiği halde, adalete sadık kalacak ve başkasının malına el atmak arzusuna karşı mukavemet edecek kadar çelikten karakterli bir kimse çıkmıyacaktır. Burada hiçbir şey, *doğruyu kötüden* ayırmıyacak, ikisi de aynı hedefe yönelecektir. Böylece, insanın istiyerek değil, zorla doğru olduğu görülecektir.» [4] Hulâsa, gerçekte, tabiatta, *insan insanın kurdudur.* Adalet, ta-

[1] Devlet I, 342 e

[2] Devlet II, 358 e, 359 a

[3] Devlet II, 359 b

[4] Devlet II, 360 b, c

biatın getirdiği anarşiyi önlemek, haksızlığa karşı bir huzur ve emniyet sistemi yaratmak için yapılmış ve tatbiki fertlerin üzerinde bir kuvvete, devlete, bırakılmış olan bir *mukaveleden* ibarettir.

Bunun içindirki, Protagoras, daha ileri giderek, «siyasette de, güzelle çirkin, hakla haksızlık, din ile küfür, her devletin inandığı ve kanunları ile buyurduğu gibidir; bu sahada, hiçbir yerde, ne fertten ferde, ne de devletten devlete bir hikmet üstünlüğü vardır. Fakat, kanunların, devlet için faydalı veya zararlı neticelerine gelince, bu hususta, ne burada, ne de başka bir yerde, hakikat bakımından, ne müşavirler, ne de devletlerin kabul ettiği kanaatler arasında bir fark vardır. Hiçbir devlet kendince faydalı sandığı kanunların, kendine faydalı olduğunu başkalarına karşı katî bir dille iddia edemez. Katî olarak, yalnız şunu söyleyebilirki, hak ile haksızlık, din ile küfrün, tabîi olarak, kendilerine has bir varlığı yoktur, sadece, gurupa doğru görünen, görüldüğü andan itibaren, ve görüldüğü müddetçe doğrudur.» [1] diyecektir.

Hulâsa, muasır bir filozofun, *anlamak yok etmektir*, dediği gibi, Eflâtun da adaleti tarif edeyim derken, adaleti yok ediyor gibidir. O, bugün de hukuk felsefecilerinin ortaya attığı nazariyeleri, sıra ile incelemiş, Kallikles'le Trasimakosda görüş farklarına göre, Nieschtze ile Marxı, Glokon'da, Hobbes ile Rousseauyu, Protagarasa'da içtimaiyatçı görüşleri tenkit etmiştir. Bütün bu nazariyelerin eksigi, adaleti, İyi Fikrinin, bugün bizim anladığımız mânada, külli ve zaruri bir kanunun, gerektirdiği şekilde devleti meydana getiren bir prensip, devletin *fikeri* olarak değil, devleti teşkil eden unsurların, birbirine tahakkümü veya birbiriyle anlaşması neticesinde doğan *arizi* bir şey olarak görmeleridir. Ve adaleti, bu noktadan, yani, devlet organizmasının, İyi Fikrinin istediği şekilde, tam bir birlik içinde, bir ölçüye göre, ahenkle işini görebilmesini temin eden prensip, kanun olarak görmedikçe, hulâsa, adaleti devleti kuran prensip olarak, sırf devlet gözü ile tetkik etmedikçe, adaletin kendiliğinde ne olduğunu anlamak mümkün değildir. O halde, adaleti, fertlerde değil de, devlette, «devletin teşekkülünde tetkik edecek olursak, orada adaletsizlik gibi, adaleti de» [2] büyük harflerle yazılı olarak görürüz.

Devlet, ferdin, duyduğu birçok ihtiyacı tek başına karşılayamamak aczinden doğmuştur. Biribini yardıma çağıran insanlar bir topluluk kurmuşlardır. Devlet dediğimiz, bu topluluktur. «O halde, devletin temelleri ihtiyaçlarımızdır.» Bunların da, birinci ve en ehemmiyetlisi, yiyip içmek; ikincisi, sığınmak; ve üçüncüsü örtünmektir. Böylece, ilkin devlet, dört beş kişiden kurulmuştur. Fakat, bunların da, hepsinin, her ihtiyaç için değil, her birinin bir ihtiyaç için çalışması, topluluğa daha uygundur: çünkü, tabiat herkesi her işe elverişli yaratmadığı gibi, her

[1] Thétète 172 a, b

[2] Devlet II, 368 d

birinin bir tek iş yapması da daha iyidir. O halde, *iş bölümü, ilkin tabiatın, sonra, topluluğun zaruretidir.* [1]

Bu takdirde, bu ihtiyaçları karşılamak için, dörtten fazla yurttaş lâzımdır. Çünkü, ne çiftçi sabanını, ne de, duvarcı ile dokumacı aletlerini kendi yapabilir. Sonra çiftçiye öküz, duvarcıya beygir, dokumacı ile kunduracıya, yün ve deri lâzım değil midir O halde, demirci ile marangozdan başka, çoban da devletimize katılacak, ve böylece, nüfus artacaktır.

Fakat, bütün ihtiyaçlarını, kendi toprağından karşılayan devlet, mutlu bir devlet olurdu. Kendine gerekeni dışardan getiren, başkasına gerekeni de dışarıya götüren komisyoncularla gemiciler de lâzımdır. Sonra, yurdun içinde de, para ve pazar, pazarda da, tüccarlar lâzımdır.

Böyle bir devlette yurttaşlar, «buğday, şarap, istihsal edecek, elbise, ayakkabı dikecek, evler yapacaktır. Beslenmek için arpadan, buğdaydan, un yapacaklar, bunun bir kısmını pişirip, bir kısmını yuğurup hazırladıkları nefis çörekleri, yanlarına serilmiş hasırların, temiz yaprakların üzerine koyacaklar. Porsuk ve mersin ağacı yapraklarından yapılmış döşeklere uzanıp kendileri de çocukları da keyifle yiyecekler, tanrıları öğecek, biribiriyle sevinçle birleşecekler. Açlıktan, savaşta çekindikleri için, ancak servetleri ölçüsünde çocuk yetiştireceklerdir.» [2] *Altın çağın masum hayatı.*

Fakat, düşüncenin kontrolundan mahrum olarak, tabii halinde, mihaniki inkişaf eden bu devlette, insanlar yavan ekmekle ziyafete kanaat etmiyerek, «normal ölçüyü» aşınca, bizim medeniyet dediğimiz, hayatın, bin bir fuzuli ihtiyacı ile, bir sürü lüzumsuz kimseler de devleti istilâ edecektir: şairler, aktörler, dansörler pedagoğlar ve ilâh... Böylece, devleti daha da genişletmek icabedecektir. Çünkü, bu toprak, bu nüfus için kâfi değildir. O halde komşunun toprağına gidilecek, bundan da *harb* doğacaktır:»

«Harbin meneşi insandaki bu doymak bilmez tesahup hırsıdır» fakat devleti böyle bir hırstan kurtarsak bile, yine başka aç gözlülere karşı korumak zorundayız. Böylece, devleti müdafaa tabii bir ihtiyaçtır. Bunun için, yeni bir iş, askerlik lâzımdır. Bu da ancak yeni bir sanatla bekçiler sanatı ile görülebilir. Bu suretle devlet, büyük bir ordu ile, daha da büyüyecektir.

Fakat, koruma ihtiyacından, kendiliğinden, başka bir ihtiyaç ta doğacaktır, oda, kumanda ihtiyacıdır. Bu ihtiyacı karşılayan bir iş, bir vazife de, *başlık, şeflik* tir. Zaten, gerçekte, asıl bekçiler de bu şeflerdir. Ötekiler, daha çok bunların yardımcılarıdır. Ötekiler, devleti yalnız dışarıya karşı korudukları halde, bunlar, hem iç, hem de dış düşmanlara karşı korurlar. O halde, *geçinme ve korunma* ihtiyaçlarından sonra doğan bu kumanda ihtiyacını karşılayan işin de, bir sanatla, ve en

[1] Devlet II, 369-370

[2] Devlet II, 372

gücü olan *devleti idare* veya başlık sanatı ile görülmesi gerekecektir. Böylece, çiftçi ve sanatkârlarla bekçilerin üstünde yer alan şeflerle bir defa daha büyüyen devlet, «ne fazla küçük, ne de fazla büyük görünmeden, birliğini muhafaza eden, tam [1]» bir devlet olacaktır.

* * *

«Şimdi, devlete kurulmuş gözü ile bakabiliriz. Artık onda araştırmalarımızın mevzuunu, adaleti, bulmaktan başka işimiz kalmıyor. öyleyse bakalım: *adalet* nerede, *adaletsizlik nerededir?*» [2]

Doğrusu, şaşılacak şey, avcundakini arayanlar gibi, biz de, hâlâ, ayağımızın dibindekini göremiyoruz. Adaleti, çoktan, bulduğumuzun farkında değiliz:

«Daha başlangıçta, devletin temellerini atarken, umumi bir vazife tanıdık. Adalet, işte bu vazifedir». Nedir bu vazife? «çokca tekrarladık: toplulukta, her kişi tek bir iş görecektir. O da, yaratılışından elverişli olduğu iştir. *O halde adalet, başkalarının işine karışmadan, kendi işiyle uğraşmaktır.* [3].

«Böyle olunca, başkalarının işlerine elatma ile üç sınıfın biribiriyle karışması devlete en büyük zararı verecek ve buna gerçek bir cinayet demek pek yerinde olacaktır. İmdi, devlete karşı işlenen en büyük cinayet adaletsizliktir. O halde adaletsizlik bu cinayettir [4]

Fakat, tersine, devleti kuran üç ihtiyacın, üç işini gören, üç sınıfın «*kendi sahasında kalarak, kendine düşen işi görmesine de, adalet* diyoruz, ve bir devleti âdil kılan da budur [5]». Böylece, «herkes kendine düşen bir tek işi görerek, çoğa bölünmeden, bir kalacağı gibi; devlet de çoklaşacağı yerde, bir olacak [3]» dır. *Adalet, işte bu birliktir.*

Bu birlik, bir ve bölümsüz bir birlik değildir. Çoklu ve çeşitli bir birliktir. O, işlerin ayrılığına, kabilyetlerin ayırdına, faaliyetlerin elverişli oldukları işlere ayrılmasına dayanan bir birliktir. İyi fikrinin gerektirdiği şekilde, bir organizmanın muhtelif uzuvları arasında kurulmuş *ölçülü bir abenk birliğidir.* «O, devletin varlığının; bir kelime ile, *adaletin, temel şartı olan bir birliktir* [4]».

Devletin kanunu adalet olduğu gibi, adaletin kanunu da birliktir. O halde, devlette adaleti kurmak, veayhutta, daha doğru olarak, adalette devleti kurmak, İyi Fikrinin gerektirdiği bu birliği kurmaktır. Bunu nasıl kuracağız?

Gelecek yazımızın konusu bu olacaktır.

Mehmet KARASAN

[1] Devlet IV, 423 c

[2] Devlet IV, 427 b

[3] Devlet IV 433 a

[4] Devlet IV, 434 b. c

[5] Leon Robin, Platon 284